

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Słowo wstępne

Author: Bożena Mazurkova

Citation style: Mazurkova Bożena. (2015). Słowo wstępne. W: B. Mazurkova (red.), "Światy oświeconych i romantycznych : doświadczenia, uczucia, wyobraźnia" (S. 7-11). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Słowo wstępne

Prace zgromadzone w tomie pozwalają zaobserwować szereg możliwości docierania przez literaturoznawców do metod, istoty oraz celu projektowania i przedstawiania w materii literackiej różnych światów przez ludzi pióra dwóch epok o odmiennych założeniach estetycznych i artystycznych. Dociekaniem analityczno-interpretacyjnymi objęte zostały teoretyczne rozważania o literaturze, teksty użytkowe, przekazy pamiętnikarskie, dokumentacja obyczajów epoki, relacje podróżnicze, zróżnicowane gatunkowo utwory poetyckie, a także artefakty współtworzące ogrodową przestrzeń. W tym ostatnim przypadku uwaga skupia się na estetycznych założeniach i efektach konkretnej aranżacji wydzielonego terenu. Natomiast w pozostałych — na zalecanych przez teoretyków i stosowanych przez pisarzy metodach deskrypcji oraz innych zabiegach mających na celu opanowanie w materii słownej przestrzeni naturalnych i metafizycznych, czy też (z innego punktu widzenia) realnych i wyobrażonych. Równie ważnym aspektem rozważań jest głęboki namysł nad utrwalonym w charakteryzowanych tekstach i dziełach sztuki ogrodowej doświadczaniem i przeżywaniem różnych aspektów świata, nad jego kreacyjnym „oswajaniem” mentalnym i emocjonalnym, jak również nad perspektywami odbioru artystycznych wytworów literackich i w dziedzinie sztuki. Podkreślenia wymagają prezentowane w artykułach poznawcze walory koncentracji uwagi na przestrzeniach i wydarzeniach niezwykłych lub co najmniej niezwykajnych oraz operowanie przeciwstawieniem tego, co bliskie (rodzime, prywatne, tradycyjne), i tego, co dalekie (obce, publiczne, nowatorskie).

Tytułowa formuła książki jest zwiastunem różnorodności i bogactwa wido-
ków, z jakimi zetknie się Czytelnik, wyruszając w biegnącą wieloma ścież-

kami podróz, do której zapraszają autorzy tekstów zgromadzonych w tomie. W kolejnych etapach wędrówki odsłaniają oni bowiem utrwalone przez twórców oświeceniowych i romantycznych rozliczne obrazy wielorako pojmowanego i postrzeganego świata ludzkich doświadczeń, przeżyć i doznań, uroków i zagrożeń natury, miejsc oraz spraw przez człowieka projektowanych i oswojonych, a także panoramy oraz scenerie powołane do istnienia mocą wyobraźni — inspirowanej tradycją kulturową, estetycznymi wyznacznikami epoki lub natchnieniem wolnym od krępujących wpływów i formalnych zasad. Anon-sowana podróz poprowadzi Czytelnika po różnych sferach realnej, dostępnej poznaniu rzeczywistości, ale również pozwoli wkroczyć w przestrzenie usytuowane poza ziemskim bytem.

U początków lekturowego szlaku droga przez rozległy i różnorodny świat natury biegnie ścieżkami wytyczonymi przez europejskich i polskich teoretyków w związku z kluczowym dla estetyki klasycyzmu postulatem jej naśladowania. Kolejne odsłony przedstawiają rozumienie, zróżnicowanie oraz przemiany tego pojęcia, w praktyce twórczej trwale objętego wymogami zasady prawdopodobieństwa. Po przybliżeniu istotnych zmian, jakim podlegało rozumienie relacji między poezją a naturą w okresie oświecenia, i naświetleniu ich powiązań z procesami zachodzącymi w życiu duchowym epoki dalsza podróz prowadzi do pałacowo-ogrodowych kompleksów, ukształtowanych w Lunéville zgodnie z wytycznymi króla Stanisława Leszczyńskiego. Przemierzanie atrakcyjnego z wielu względów terenu, „oswojonego” według ściśle określonych założeń estetycznych, w pełni uzmysłowi, czym był znamienity dla tej posiadłości „duch miejsca” — nieuchwytna, lecz odczuwalna energia wypełniająca ową przestrzeń, różnorodne elementy współtworzące niepowtarzalny klimat lotaryńskiej posiadłości polskiego władcy. Inne oblicze natury — zagrażającej człowiekowi — przybliży natomiast Czytelnikowi ścieżka wiodąca przez dawne modlitewniki, które rozbrzmiewają zanoszonymi do Boga błaganiami o zażegnanie niebezpieczeństw ze strony żywiołów w czasie burzy, suszy, powodzi i innych klęsk, a także dziękczynnymi westchnieniami po ich zakończeniu. Obrazy groźnych, destrukcyjnych zjawisk i sił natury oraz związanych z nimi ludzkich lęków i niepokojów rozjaśni obserwacja osławiania przez modlitwy rzeczywistości nieprzyjaznej człowiekowi dzięki nadawaniu jej znamion przestrzeni sakralnej.

Następny etap wędrówki prowadzi już do polskich realiów osiemnastowiecznych. Po bogatym i różnorodnym obszarze rodzimych obyczajów poprowadzi Czytelnika sam autor ich systematycznego opisu — rzeczycki proboszcz Jędrzej Kitowicz, który usilnie zabiegał tyleż o wierność deskrypcji, ile o utrzymanie stałego kontaktu z odbiorcami i towarzyszenie im w trakcie lektury dzieła

mającego wyraźne akcenty perswazyjne. Drugą odsłonę tego odcinka myślowej podróży stanowi utrwalona przez cudzoziemskich przybyszów sceneria zanieczyszczonych terenów i okolic miejskich ówczesnej Rzeczypospolitej, obrazy karczem oferujących uwłaczające warunki lokalowe i bytowe, wzbudzające nieśmak obcych przybyszów szlacheckie praktyki ucztowania, a także poświadczenia zastraszającego braku higieny i czystości w domostwach oraz ich otoczeniu. Następna ścieżka prowadzi przez osiemnastowieczne poradniki medyczne w całości poświęcone przyszłym matkom. Rady, zalecenia i przestrogi bezpośrednio dotyczące kobiecego świata w okresie ciąży, porodu i połogu, udzielane przez polskich lekarzy w celu zapewnienia właściwej opieki matce i dziecku, przybliżają w sposób profesjonalny i jasny znamioną dla tych doświadczeń sferę emocji, potrzeb i zagrożeń. Zagadnienia medyczne są też podejmowane w kolejnym rozdziale — wraz z Reginą Salomeą Pilsztynową, pierwszą polską lekarką, kobietą o nieustępliwym charakterze, Czytelnik ma szansę poznać realia jej życia w obcej, tureckiej kulturze. Chociaż początkowo codzienna egzystencja i medyczna praktyka wymagały od niezależnej Polki dostosowania się do reguł egzotycznej rzeczywistości, Turcja ostatecznie okazała się dla niej bardziej życzliwa niż kraj lat dziecińczych.

W ludzkich sprawach tego świata zakorzeniona jest również lekturowa wolta podróżna w postaci proponowanej wyprawy z osiemnastowiecznym bernardynem Wenantym Tyszkowskim w przestrzenie eschatologiczne, które od wieków pobudzają ludzką wyobraźnię, a w przypadku sytuowanych w sferze podziemnej krain spowitych wiecznym mrokiem niezmiennie są źródłem duchowych rozterek i lęków. Zarysowana sceneria czyśćcowo-infernalnej topografii pozwoli uchwycić nici łączące te przedstawienia z tradycją biblijną i barokową, a zarazem z postawami społecznymi i wyobrażeniami, które pozostawały w opozycji do postulatów ideowych oświecenia. Powracając z zaświatów, Czytelnik może wkroczyć w realia oświeceniowej epiki heroicznej i heroikomicznej (takich autorów, jak: Ignacy Krasicki, Tomasz Kajetan Węgierski, Dyzma Bończa Tomaszewski, Jan Paweł Woronicz, Nikodem Muśnicki, Jędrzej Świdorski, Józef Franciszek Królikowski, Konstanty Gaszyński, Kajetan Koźmian), aby zaznajomić się z różnymi sposobami wpływania istot nadprzyrodzonych na bohaterów i dostrzec powiązania tych zabiegów, które wynikały z odmiennego niż w antycznej tradycji eposu światopoglądu i z tendencji do wyjaśniania zjawisk przez odwołanie się do praw natury. Pozwoli to zobaczyć, jak kształtują się, powtarzają i przekształcają związane z tym problemem konwencjonalne motywy poetyckie — jak funkcjonują w konkretnych utworach, kiedy mogą być traktowane „serio”, a kiedy stanowią jedynie element gry literackiej.

Dalej, dla odmiany, wędrówka prowadzi do przedstawionych przez Mikołaja Jaśkiewicza obrazów miasta i wsi, tu ukazanych z perspektywy doświadczeń sensualnych. Skupienie uwagi na metodach deskrypcji tych dwóch przestrzeni — miejskiego stylu bycia i modelu wiejskiej egzystencji — pozwoli bliżej poznać przejawy i ocenić skalę oddziaływania popularnego w dobie stanisławowskiej mitu antyurbanistycznego, który pozostawał w zgodzie z ówczesnymi poglądami na temat odkrywania świata przez zmysły.

Ostatni już etap oświeceniowego szlaku podróznego rozpoczyna się od poznawania utrwalonych w rękopiśmiennych zapisach rozlicznych, dalekich od ideału obrazów dawnej Warszawy, stanowiącej przestrzeń codziennego życia jednego z tamtejszych twórców — Stanisława Kostki Potockiego. W licznych odstonach ukazane są portrety mieszkańców stolicy, ich obyczaje i mentalność, konkretne miejsca, zjawiska i wydarzenia — w opisach wyposażone najczęściej w rysy znamienne dla satyry. Do europejskiego centrum osiemnastowiecznego świata prowadzi z kolei wspomnieniowa narracja Henrietty-Luizy d'Oberkirch, przedstawicielki rodu alzackiego, której nie zachwycało „miasto światel” nad Sekwaną. Obserwując, jak wysoko urodzona dama z prowincji czuła się w stolicy, co ją pasjonowało, a co odstręczało, jak reagowała na nowe idee, którymi żył Paryż, Francja i cała Europa, można wejrzeć w stan świadomości kulturowej oraz społeczno-filozoficznej francuskiej arystokratki w przededniu wybuchu Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Domknięcie wędrówki po świecie oświeconych dokonuje się na utrwalonym w zapiskach pamiętnikarskich szlaku podróznym, który u początków nowego stulecia z Dzikowa pod Tarnobrzegiem prowadził Walerię ze Stroynowskich Tarnowską do Italii i z powrotem. Uwaga skupia się tu na sferze głębokich osobistych uczuć i myśli, którymi w czasie zagranicznego wyjazdu młoda hrabina nieustannie uobecniała pozostawioną w kraju niepełną roczną córeczkę Rozalię. Utrwalane podczas wielomiesięcznej wędrówki w formie relacji podróżniczej doznania, a także przeżycia autorki przybliżają jej emocjonalną oraz duchową wrażliwość i zaświadczać o szczerości wyznań — dotyczących nawet spraw i uczuć najbardziej osobistych.

Po zapoznaniu się z tą deskrypcją, która stanowi wyraźny zwiastun nowych tendencji, jakie w analogicznym typie przekazów rozwina się już niebawem, w pierwszej połowie XIX stulecia, czas wkroczyć w realia wykreowane mocą romantycznej wyobraźni w ostatnim już odcinku anonsowanej podróży. Orest Somow, rosyjski pisarz nowego okresu, wprowadza Czytelnika w sferę pradawnych ukraińskich wierzeń i obyczajów, przedstawiając bogatą symbolikę świata, w którym dziewczyna z ludu wskutek nieszczęśliwej miłości ginie w odmętach Dniepru, a następnie ulega przemianie w demoniczną feminę — rusałkę. Możliwe staje się rozpoznanie poza tą fabułą tanatologiczno-

-demonologicznych aspektów funkcjonowania owej postaci za sprawą wyrażenie dyskursywnej struktury artystycznej omawianego utworu. Końcowy etap myślowego, lekturowego wojażu stanowi zarazem kompozycyjną klamrę tomu. Potwierdza bowiem zasadność opinii przedstawionej pod koniec pierwszego artykułu, sygnalizującej całkowite zakwestionowanie w romantyzmie znamiennej dla ducha i estetyki klasycyzmu mimetycznej koncepcji poezji.

Oto cały szlak proponowanej wędrówki, która odsłania różne oblicza świata rozpoznanego przez autorów artykułów w dziełach pisarzy oświeceniowych i romantycznych. Można ów trakt przemierzyć konsekwentnie od początku do końca według zaproponowanego w książce porządku lub kroczyć wybranymi etapami drogi prowadzącej do miejsc i przestrzeni odległych wprawdzie w czasie, lecz bliskich ze względu na więzi z tradycją literacką i kulturową. Wybór zależy wyłącznie od indywidualnych zainteresowań, potrzeb i upodobań Czytelnika.

Bożena Mazurkova

Katowice, 10 lipca 2015 r.